

TIO SPEL MED SPADER KUNG

Kortspel vid sidan av studiecirkeln

”Tio spel med spader kung” är en bok om spelkortens och kortspelens kulturhistoria. Vi har valt ut tio spel från olika epoker som får representera kortspelens mer än 600-åriga historia. För att hjälpa läsaren att se hur kortspelen förändrats genom seklerna och förstå vilka nyheter som introducerats i spelen vid olika tider innehåller boken också regler för de tio spelen, kommentarer om hur de spelas samt, i en del fall, praktiska spelexempel.

Men här måste vi göra en mycket tydlig markering: för att studiecirkeln ska kunna vara statsbidragsberättigad måste allt kortspelande ske vid sidan av studiecirkelns sammankomster! Vi återkommer till hur arbetet kan läggas upp praktiskt.

Inom många organisationer – pensionärsföreningar, bostadsrättsföreningar, handikappföreningar och andra – kan kortspelskvällar bli en givande fritidsaktivitet för föreningens medlemmar. Sådana aktiviteter kan dock aldrig bedrivas med statsbidrag.

Att organisera cirkelstudier och kortspelsaktiviteter

Ett arbets sätt för att tydligt hålla isär studiecirkeln från fritidsverksamhet kring kortspel kan vara följande:

- I en förening som vill starta aktiviteter kring boken kan studieorganisationen gå ut till medlemmarna med information om en kulturhistorisk studiecirkel kring spelkorts- och kortspelshistorik som följer denna studiehandledning. Samtidigt kan man, som en fritidsaktivitet som inte är direkt kopplad till studiecirkeln, erbjuda medlemmarna att delta i spelkvällar där man lär sig kortspel som presenteras i boken och spelar dem tillsammans.

- Rent praktiskt kan antingen studiecirkelledaren eller någon annan kunnig lära ut hur man spelar vid dessa kortspelskvällar. De av studiecirkelns medlemmar som väljer att även delta i spelkvällarna kan berika dessa med att berätta om historien bakom det spel man för tillfället spelar. På så vis kan föreningen erbjuda dels en studiecirkel för dem som är särskilt intresserade av den historiska bakgrunden, dels ge ytterligare ett antal medlemmar en trevlig fritidsaktivitet.
- En möjlighet att organisera dessa båda aktiviteter är att varva studiecirkel och spelkvällar varannan vecka. En vecka diskuterar studiecirkeln den historiska bakgrunden till ett spel, nästa vecka ordnas en spelkväll för föreningens medlemmar där man går igenom reglerna för spelet och övningsspelar tillsammans. Nästa vecka diskuterar studiecirkeln ett nytt spels bakgrund och den spelkortsutveckling som kan förknippas med den osv. När studiecirkeln är slut och man ordnat spelkvällar kring alla spel som verkar intressanta, kan man tillsammans bestämma vilket eller vilka spel som vore roligt att ordna regelbundna spelträffar kring. Kanske en förening vill ha bridgekvällar, en annan viratträffar en tredje satsar på kille ... Då har studiecirkeln, förutom det nya vetande dess deltagare skaffat sig också bidragit till att föreningens medlemmar fått en ny meningsfull fritidsaktivitet!

Planera studierna

Det är bra att redan från början diskutera hur ni tycker att studierna bör gå till, hur ofta ni vill träffas och vilket arbetstempo ni önskar hålla. Vill ni ha kafferast under sammankomsten? Kan ni läsa mellan sammankomsterna eller utföra något annat arbete då?

Vid första sammankomsten presenterar ni er förstås för varandra i cirkeln, antecknar varandras namn, adresser och telefonnummer. Gör en inventering där var och en får tillfälle att berätta lite varför ni har valt just denna cirkel, vad ni är särskilt intresserade av och vad ni väntar er av studierna.

I en studiecirkel bestämmer deltagare och cirkelledare tillsammans studiernas inriktning. Det är särskilt angeläget när ni arbetar med en bok som ger så många valmöjligheter som *Tio spel med spaderkung*:

- Ni kan välja att intressera er särskilt mycket för spelkortet: Hur och varför har deras utformning/utseende förändrats under seklernas gång?
- Eller ni kan följa bokens uppläggning närmare och få en överblick av de viktigaste spelen under olika sekel. Kanske är ni då särskilt intresserade av spel som spelades i spelkortens ”barndom” eller av spel som ligger närmare vår egen tid.
- Kanske ni vill lägga ner lite extra möda på att placera in spelkort och kortspel i sitt historiska sammanhang, genom att bygga ut de korta bakgrunder med historiska händelser som finns i boken.
- Kortspel är en global sysselsättning, som omfattar alla samhällsklasser. Kanske ni vill ta reda på mer om hur kort spelats i olika länder. (I vilka situationer har ni t.ex. själva sett kort spelas när ni varit ute och rest i olika länder?) Eller ni blir kanske inspirerade av bokens texter till egen forskning om vilka spel som spelades i hem och på arbetsplatser i era hemtrakter på ”farfars fars tid”.
- Kanske är ni mest intresserade av att läsa om bakgrunden till spel som verkar särskilt roliga att spela tillsammans, lära er reglerna och sedan vid spelkvällar utanför studiecirkeln pröva att spela dem och lära ut dem till andra.

Börja gärna med att bara bläddra igenom boken för att få en allmän uppfattning om vad den innehåller, innan ni diskuterar vad just ni vill få ut av studiecirkeln. Hur lång tid vill ni använda för studierna?

Det är bra om ni på ett tidigt stadium diskuterar arbetsfördelningen i cirkeln. Kanske kan ni turas om att göra korta inledningar om det ni har kommit överens om att läsa i grundboken till varje sammankomst. Eller fördela mellan er att tillföra det som är intressant från andra källor. Kanske presentera ett spel och ett århundrade var (med lite mer än i boken om hur det såg

ut i Sverige och världen när just det spelet började spelas, än vad som står i boken)? Kanske intervjua någon som minns vilka spel som spelades i vilka situationer förr i era hemtrakter.

Komplettera grundbokens information

När ni bestämt hur ni vill arbeta med boken kan ni söka litteratur med hjälp av litteraturlistan på s. 187–189. En bra bok att börja med för att få en uppfattning om var ni kan söka vidare är Jan Brandels ”Litteratur om kortspel och sällskapsspel”. Be gärna er bibliotekarie om hjälp med att få fram böcker som ger den information ni behöver. Böcker kan beställas från andra bibliotek om de inte finns på det egna.

Om ni har tillgång till Internet (någon cirkeldeltagare kanske har det hemma) kan ni få fram kompletterande information även den vägen. Se bl.a. litteraturlistan i boken. På hemsidan www.bridgefederation.se finner ni Sveriges Bridgeförbund med länkar till distrikten och de lokala klubbarna. Den som läser engelska har mycket att hämta på hemsidan Card games www.pagat.com

Fackmannamedverkan kan ge värdefull information. Kanske kan ni bjuda in någon från en lokal bridgeklubb, som kan berätta mer om det spelet. (Kontakta alltid studieförbundsavdelningen innan ni beställer fackmannamedverkan.) Om ni kan samverka med andra studiecirkelns kanske det går att finansiera medverkan av författaren, Ove Torgny, tel. 0431-149 06.

Innan ni slutar

Gör en utvärdering av hur ni tycker att studierna har fungerat innan ni avslutar cirkeln. Fick ni ut det ni tänkt er? Har alla fått sina intressen tillgodosedda?

Skriv gärna till ”Bilda Förlag, Box 42 053, 126 13 Stockholm” och berätta vad ni tyckte om boken och hur den kan förbättras.

Frågeställningar att diskutera

Frågeställningarna nedan är avsedda som en allmän inspirationskälla som ger lite hjälp att komma igång med studierna. Välj bara ut sådan frågor som intresserar er och formulera gärna egna, som passar bättre för de syften som just ni har med cirkeln.

Innan ni börjar ”på allvar”, berätta lite för varandra om era tidiga minnen av spelkort och kortspelade och

hur ni själva blev intresserade av det. Jämför med vad Ove Torgny säger i sitt förord till boken.

Börja med beredskap

Författaren går först igenom korten i en vanlig kortlek och deras värde. Finns några oklarheter kring detta?

Vill ni veta mer om spelet beredskaps bakgrund? Läs då i Dan Glimnes bok Kortspelshandboken.

Beredskap är ett av de många familjespel med okomplicerade regler som de flesta säkert har egen erfarenhet av. Vilka spel spelade ni själva på kvällarna i familjen under uppväxten, i skolan på raster, på jobbet i fikapauser? Vad var det som gjorde dessa spel populära?

1300-talet: Tjuogoett med tärningar och spelkort

Läs och diskutera den scen som författaren målar upp på torget i Siena en julidag 1377. Känns den trovärdig, kan det ha gått till så här när man började spela kort i Europa?

Titta på exemplen på spelkort som är avbildade på sidorna 12, 31 och 33. Har ni sett den typen av ”färgsymboler” tidigare i något sammanhang? Var?

Resonera lite kring källproblemen. Det finns få nedskrivna uppgifter om spelkort och kortspel från 1300-talet. Hur är det med annan historia och kulturhistoria, vet vi mer från skriftliga källor där enligt er mening? Vad kan det i så fall bero på?

Finns det skäl till att inte bli särskilt förvånad över att en munk skrev den första bevarade utläggningen om spelkort?

Läs Ove Torgnys redogörelse för hur Johannes från Rheinfeldens tänker och tycker kring spelkort. Se s. 13-17, 29-31 och 36-37. Vilka synpunkter har ni på Johannes utläggningar? På hans filosoferande kring att spelkort kunde ses som en återspeglning av tidens ståndssamhälle?

Kort- och tärningsspel förbjöds lite varstans under medeltiden. Varför? Kan ni finna fler förklaringar än de i texten?

I kapitlet ägnas åtskilligt med utrymme (se s. 19-35) åt att försöka sprida ljus över hur och när spelkort kom till Europa. Vad tror ni själv efter att ha tagit del av olika teorier? Hur vill ni förklara varför olika legender uppstod om spelkortens ursprung?

Vad talar enligt er mening för och emot att spelkort har ett ursprung i Kina?

Vad tror ni om tärningsspelens del som förklaring till spelkortens födelse?

På s. 20 och 23-25 talas om talens betydelse, talmagi och lyckotal. Känner ni själva att olika tal är laddade med tur – otur och andra betydelser? Hur såg man på detta längre tillbaka i tiden?

Mahjongspel nämns som en relativt modern spelvariant relaterad till kinesisk talmagi och de gamla myntkortspelen. Vad vet ni själva om det spelet? Har någon provat det? Skillnader mot kortspel?

Nyheten med spelkort spreds snabbt i Europa, skriver författaren. Vilka förklaringar finner ni till det?

Finns ni någon bra förklaring till att det blev just fyra serier kort med olika svitmärken/färger i kortlekarna i Europa?

På s. 30-33 resoneras om de olika svitmärkena: svärd, käppar, mynt och pokal. (Jämför också med s. 60-62.) Tycker ni att deras ursprung känns tydligt härlett? Vad skulle ni vilja veta ytterligare?

Varför klädda kort? samt ”Och varför onda och goda färger? är två underrubriker i texten. Finns ni några bra svar på frågorna?

Kapitlet berättar också om konsten att tillverka papper. Vad var nytt för er här? Har ni sett hur handpapper tillverkas? Hur kunde man få papperet så starkt att det dög till spelkort?

Vad tror ni det var som gjorde att 1300-talets människor tjusades av spel som tjuogoett? Och enligt er egen mening – vad gör det mest respektive minst attraktivt?

1400-talet: Spela med tarokkort

Har ni sett en tarokkortlek tidigare? Vad slår er som mest speciellt med den?

Läs vad författaren säger om antika och medeltida processioner, världsliga och kyrkliga. Hur kopplar han dessa till tarokkortleken? Tycker ni resonemanget känns övertygande?

I föregående kapitel talades om papperstillverkningen. Här får vi en genomgång av medeltida tryckteknik (jämför även med s. 58-59). Sök i annan litteratur om ni vill veta mer om detta. Varför var tryckta kortlekar huvudsakligen till för de rika?

Läs på s. 48-49 om tarokkort som ingår i arcana major och om deras sentida spådomsbetydelse (se även s. 108).

Om medlemmar i föreningen vill spela tarok vid sidan av studiecirkeln, behöver man skaffa en sådan kortlek.

det kan göras t.ex. via Tradition-butikerna som finns på flera ställen i landet, se hemsidan www.tradition.se.

1500-talet: fransk piquet med första spadern

Vad kan det ha varit mer än förbilligad produktion som gjorde att de nya franska svitmärkena/färgerna fick så starkt genomslag? Vilka associationer får ni av spader-, hjärter-, ruter- och klöversymbolerna? Finns det något skäl, tror ni, till att de nya symbolerna ritades symmetriskt kring en mittlinje?

Studera på s. 60-62 hur spelkortsfärgerna/symbolerna sett ut i olika länder. Vilka reflektioner får ni?

De franska "klädda" spelkortet fick ibland namn efter gamla tiders kändisar: kejsare, gudinnor, hjältar. Finns det några motsvarigheter i vår tid med alla reklamkortlekar och kortlekar formgivna av konstnärer? Inventera lådorna hemma.

Piquet är ett tidigt spel enligt den enkla och gamla (anor från 1300-talet) principen att ta hem stick, med eller utan trumf. Femkort, Norrlandsknack och Gotlands Brus är varianter. Har ni hört talas om eller provat dem?

Läs om reglerna för piquet. Har ni någon teori om varför det blev så populärt i Frankrike?

Vilka teorier har ni kring varför esset, ettan, som ju annars borde vara det lägsta kortet, fått högsta värdet (eller både högsta och lägsta) i många kortspel?

1600-talet: engelsk whist på kaféerna

Tycker ni att det går att känna igen någon typisk engelsk spelkortsstil som författaren beskriver på s. 74-75? Beställ gärna boken "A history of playing cards" (se litteraturlistan) på biblioteket för dess rika illustrationer av spelkort från olika länder och tider.

Har ni sett andra typer av "skämtspelkort" än de som visas på s. 75 och 125?

Diskutera hur det kom sig att Edmond Hoyle kunde bli så förmögen på att sammanställa whistregler. Vilka behov hos spelarna tillfredsställde han?

Texten ger ett exempel på ett whistparti med extrem och osannolik kortfördelning. Ian Fleming skildrar också ett sådant parti, med inslag av falskspel, i Bondboken Moonraker (Attentat) från 1955. Har ni själva stött på andra likartade exempel på egendomliga korthänder?

1700-talet: Svenska spelkort

Läs om spelkortet och kortspelen i Sverige även på s. 76, 92, 102, 111-115, 116-, 165-168. Vad tycker ni är särskilt intressant i denna svenska historia? Läs gärna mer om de svenska spelkortens historia i den rikt illustrerade skriften "Trumf på hand". Förutom spelkort från olika tillverkare i olika delar av landet från olika tider visas här spelpenningar (se grundboken s. 185) och skattestämpelar (se grundboken s. 186).

Kortspel var en vanlig sysselsättning i de krogmiljöer Bellman skildrade. Låna gärna Fredmans epistlar och läs hela epistel nr 42 för att uppleva tidsfärgen (som också spelkortstecknaren försökt få fram på s. 88). Om ni blir intresserade, försök spåra kortspelet tresettes historia.

På s. 87 pekar författaren på olika mer udda sätt att använda spelkort. Har ni själva minnen av liknande användningssätt förr?

Läs om de svenska spelkortsfabrikernas historia på s. 89, 112-115 och 166-168. Är det något som slår er som särskilt märkligt eller intressant?

1700-talet: Killespel hos Schröderheims

Författaren skapar lite 1700-talsatmosfär kring killespelet genom att drömma om ett parti i Gustav III:s hovkretsar. Följ gärna de skönlitterära tipsen på s. 91 och läs och diskutera kring hur killespelet kommer in i Selma Lagerlöfs, Verner von Heidenstams och Maria Gripes nämnda verk.

Hur bekanta är ni själva med killespelet sedan tidigare? Kände ni till spelets historia? Vad finns det som är positivt och negativt med att använda en alldeles speciell kortlek till ett visst spel enligt er mening?

Byteskille är ett spel med intressant kulturhistoria kring, femkortskille är en enkel femsticksvariant med samma kort. Har ni själva varit med och spelat några givar femkortskille under fika- eller lunchrasten på jobbet?

1700-talet: Patienser

Läs om patiensernas historia. Vad var nytt för er?

Vilka patienser brukar ni själva helst lägga? Vad gör en patiens mer eller mindre rolig?

Vilka för- och nackdelar ser ni med att använda en riktig kortlek, i stället för att lägga patiens i datorn, vilket ju blivit allt vanligare?

1700-talet: Kasino

Sammanfatta vad det är som gör Kasino till en speciell typ av spel. Varför tror ni att man i Kina föredrar kombinations- eller fiskespel framför spel som går ut på att tastick?

Har ni själva tidigare spelat någon variant av kasino? Vilken? Jämför era intryck och erfarenheter av spelet och kör.

Om ni vill bekanta er med kasinosläktingen canasta så finns reglerna översiktligt beskrivna i flera böcker som ger regler i koncentrat för många spel.

1700-talet: Att spå i kort

Diskutera varför spelkort blev så populära att använda i samband med spådomskonst.

Vad står människors behov av att låta spå sig för enligt er mening?

Boken i litteraturlistan på s. 189 ger vägledning om ni vill roa er med att pröva konsten att spå er framtid i kort.

1800-talet: Vira – farfars fars kortspel

Hur uppstår ett nytt kortspel? Vilka tankar får ni av berättelsen om hur spelet Vira kom till (s. 116-125)?

Hur olika kortspel är besläktade med varandra är en "vetenskap" för sig. Botanisera gärna i litteraturlistan och leta i olika böcker om ämnet roar er. Vira är t.ex. en kombination av whistvarianten boston med det komplicerade gamla spelet lombre, medan priffe är en folklig variant av whist – ett halvsyskon till vira skulle man kunna säga, eftersom vira har två "föräldrar" och priffe bara en.

Vad spelens namn säger om deras ursprung och karaktär kan också vara roligt att fundera över, t.ex. med hjälp av en bok som Kortspelshandboken där mängder av olika spel går igenom kortfattat.

Vad uttrycket "tärningen är kastad" kommer ifrån och betyder känner många till. I vira "gaskar man upp sig", börjar lite småfegt med gask på noll och blir allt djävare, med gask på fem och sex. Vilka andra uttryck finns i vårt språk som kan knytas till spelkort och kortspel? Jämför med amerikansk politisk retorik hämtad från pokerspelet.

Om ni vid sidan av studiecirkeln vill lära er att spela vira behöver ni skaffa en virapulla. Gå gärna in på hemsidan som nämns i litteraturlistan och läs mer om spelet och föreningarna som utövar det.

1800-talet: Hur Euchre blev joker

Ta del av den roande storyn om jokern som draghjälp och varför jokrarna i europeiska kortlekar ritades i så narraktigt uppsluppen stil! Kommentarer?

Diskutera för- och nackdelar med att använda någon form av vilt kort i kortspel. Har ni provat något spel som bygger på den principen?

Har ni provat andra femkortsspel som liknar railroad euchre? Med vilka erfarenheter?

1800-talet: "Djävulens bönbok"

På den tid då kyrkan hade ett starkare grepp om själarna än nu, och spelkort och kortlekar av kyrkliga potentater ansågs vara syndframkallande, var olika varianter på berättelsen s. 152-154 mycket vanliga.

Vad tror ni att vanligt folk förr tyckte och tänkte om soldaten Middletons berättelse? Vad finner ni i den som kan ha bidragit till att göra den populär?

1800-talet: Poker – amerikanskt nationalspel

Wild Bill Hickoks spektakulära död har förstås varit ett tacksamt filmmotiv. Vilka andra filmer kan ni erinra er att ni sett där spelkort och kortspelare spelat en framträdande roll? Finns det enligt er mening någon tendens i hur kortspelarna brukar skildras i film och skönlitteratur?

Läs om spelets historia och föregångare i Europa och USA. Vad var nytt för er?

Poker har spelats i olika samhällsklasser i Sverige sedan sent 1800-tal. När och hur stötte ni själva först på spelet? Vilka känslor ingav det er och hur talade man om det i er omgivning?

Vad tror ni det är i pokerspelets karaktär som fascinerar så många? Och vad är det som gett det dåligt rykte i somliga kretsar? Har synen på poker ändrats med åren enligt er mening?

Poker ger intryck av att vara lätt men det är mycket svårt om man vill lyckas, skriver författaren. Instämmer ni? Vilka förklaringar vill ni i så fall ge till att det skulle vara så?

Har någon i cirkeln satt sin fot på ett kasino? Med vilka erfarenheter och upplevelser? Vad anser ni om att kasinon blivit tillåtna i Sverige? Prova att några argumenterar för att det är riktigt och några argumenterar mot. Vilka argument känns bäst? Kan ni enas kring dem?

1900-talet: Bridge

Även om ni spelat lite bridge kanske ni inte läst så mycket om dess historia. Vilket intryck får ni av det som sägs i texten om hur spelet växte fram?

Hur vill ni värdera den betydelse Ely Culbertson haft för att popularisera spelet? Vad vet ni om de andra bridgegurerna som omnämns?

Försök att tillsammans formulera vad det enligt er mening är som gjort bridge till ett så internationellt stort kortspel.

Vid sidan av studiecirkeln kan föreningen pröva att ordna spelkvällar där man i all blygsamhet lär ut och sedan testar tävlingsbridge. Sedan kanske aptiten växer och då kan man söka sig till en lokal klubb inom Sveriges Bridgeförbund, med adress: Kungsgatan 36, 111 35 Stockholm, tel. 08-545 270 50. Lokalföreningarna finner ni också på www.bridgefederation.se. Där finns också en länk till Svenska Bridgeförlaget, www.bridgeforlaget.se, som tillhandahåller kortlekar, autobridge, datorbridge, kurslitteratur om bridge, virapullor m.m.

Spel om pengar eller äran?

Förbud, regleringar och beskattning har följt spelkorten och kortspelen genom seklernas gång. Hur ser ni på det?

I en förening spelar man naturligtvis inte kort om pengar. Som vi markerade i inledningen till studiehandledningen kan man heller inte ordna spelkvällar ”förklädda” till studiecirkel. Men hur ser ni på detta med hasardspelande i andra sammanhang? Kan ni förstå dem som tycker att man måste satsa något, och då helst mer än tändstickor och spelmarker för att ett spel ska bli spännande?

Ser ni några skillnader mellan olika typer av spel om pengar: tips, lotterier, enarmade banditer, hasardbetonade kortspel ...? Hur vill ni förklara att svenska folket satsar så mycket pengar på spel? Och hur tycker ni man ska ställa sig till det?

Kortspelande kan vara en trevlig umgängesform, stimulans för de grå cellerna, spänning och hasard. Försök enas om vad kortspel betyder för er och hur ni vill ägna er åt det framöver.

Bilda Förlag, Box 42 053, 126 13 Stockholm,
Tel. 08-709 04 00
Får kopieras fritt
ISBN 91-574-7715-9